

Ticari Casusluđu Dünyaya Öğreten İnsan ; Henry Dearborn

Kitabın Adı : “A Memoir on the Commerce and Navigation, Black Sea, and the Trade and Maritime Geography of Turkey and Egypt”- Türkiye ve Mısır Deniz ve Ticaret Coğrafyasında Karadeniz, Ticari ve Seyrüsefer Muhtırası.

Yazarı: Henry Alexander Scammell Dearborn

Yayınevi: Wells and Lilly, Boston, ABD

Basım Yılı: 1819

Uzun ismi Henry Alexander Scammell Dearborn olan Henry Dearborn ülkemize aslında hiç gelmemiştir. Ama ülkemize gelen pek çok seyyahı bile hayrete düşürecek kadar ülkemizi iyi tanıyan ve elde ettiği kapsamlı bilgileri yayımlayan 1783-1851 yılları arasında yaşamış ABD’li bir devlet adamıdır. Meslekleri arasında avukatlık, yazarlık, askerlik, senatörlük gibi birbirine çok fazla benzemeyen mesleklerde vardır. Askerlikte generalliğe kadar yükselmiş, uzun süre ABD Temsilciler Meclisi’nde senatör olarak önemli görevlerde bulunmuştur. Bizim için önemi ise; Kuşadası için olmasa bile ülkemizin birçok yöresi hakkında çok kapsamlı bilgileri derleyerek dünyada bilinen ilk istihbari muhtırayı hazırlayan kişi olmasıdır. Türkiye hakkındaki gözlemleri ve elde ettiği bilgiler esasında ABD deniz kuvvetlerine ait gemilerin Türkiye’ye yaptığı seyahatlerdeki gözlem ve topladığı bilgilere dayanmaktadır. Türkiye’ye karşı ilk merakı Dearborn yakın dostu olan ABD Deniz Kuvvetlerine ait George Washington fırkateyninin kaptanı William Bainbridge’nin 1809 yılındaki İstanbul seyahati ile başlamıştır. ABD ticaret gemilerinin Akdeniz, Ege ve Karadeniz’de yaptıkları ticari seferlerin güvenliğini sağlamakla görevlendirilen Kaptan Bainbridge gemisi ile bu bölgelerde elde ettiği bilgileri ABD’ye döndüğünde yakın dostu olan Dearborn’a vermiştir. Dearborn, bundan sonra bu bölgelerde görev yapan tüm ABD gemilerinin bölgedeki ticari hayat, tarım, topoğrafik konulardaki bilgilerini belli bir sistematik dâhilinde bir araya getirerek “A Memoir on the Commerce and Navigation, Black Sea, and the Trade and Maritime Geography of Turkey and Egypt” adıyla bir muhtırada toplamıştır. Dearborn’un bu muhtırası yayımlandıktan sonra Avrupa ve Akdeniz ülkeleri ile ticarete ABD önemli oranda atılım yapmıştır. Dearborn’un muhtırası döneminin ilk ticari casusluk belgelerinden biri olarak da kabul edilebilir. Zira muhtırada yer alan bilgiler arasında Türkiye ve Mısır’ın en fazla ürettiği ürünler kadar bu ürünlerin hangi limanlarda daha ucuz temin edilebileceği, limanlardan gümrük ödememek için nasıl davranılması gerektiği gibi hususlarda bulunmaktadır. Bunun yanında Türkiye ve Mısır’da nelere ihtiyaç duyulmaktadır, bunların arasında ABD’de üretilen ve bu ülkelere satılabilecek nitelikte neler olduğu muhtırada yer almaktadır. Bu muhtıra nedeniyle ABD’nin dış ticaretindeki önemli oranda artış meydana gelmiş olmasından dolayı ABD Hükümeti daha sonraki yıllarda daha kapsamlı muhtıralar yayınlamaya başlamıştır.

Muhtıralarda hangi limandan kaç ton ihraç ürünü hangi ülkelere satılıyor, hangi ülkeler Türkiye'ye neler satıyor gibi hususlar yer almıştır. Dearborn bir seyyah olmamasına rağmen hazırladığı muhtıradaki Kuşadası ile ilgili ABD ordu mensuplarının gözlemlerine de yer verdiği için biz bu yazı dizimizde bu kitabın da ilgili bölümlerini tercüme ederek yayınlıyoruz. Henry Dearborn muhtırasında Kuşadası hakkındaki bilgilere Scala Nova maddesinde yer vermiştir. İşte muhtıradaki yer alan Scala Nova maddesi: “Miletlilerin Neapolis olarak adlandırdıkları Scala Nova, Efes Körfezinin burun yapan kısmında kurulmuştur. Kent geniş bir alana yayılmıştır. Güzel ve muntazam yapılmış evleri büyük bir kale içindedir. Ticareti oldukça canlıdır. Kasabanın yakınında Türklerin Küçük Menderes diye isimlendirdikleri küçük bir bataklığın dibinde kıvrıla kıvrıla akıp giden antik Caystrus bulunur. Kasabada bin aile Türk, altı yüz aile Rum, on aile Yahudi, altmış aile de Ermenidir. Hristiyanların şehrin varoşlarında yaşamasına izin verilmiştir. Rumlara ait bir kilise de bu bölgededir. Başlıca ihraç ettikleri şarap, kuru üzüm, incir, mısır ve deridir. Smyrna'dan gemi ile gelen birçok malı Scala Nova'da bulabilmek mümkündür. Limana az bir mesafedeki Efes harabelerinin bir zamanlar Anadolu ve tüm Asya'nın en büyük ve görkemli şehri olduğunu unutmamak gerekir. Efes'i bu kadar önemli kılan yegane hususta tüm Asya devletlerinin el birliğiyle ortak olarak inşa ettikleri Diana Tapınağında¹ yapılan kutlamalardır. Bu tapınak, 425 feet(130 metre) uzunluğunda, 200 feet (61 metre) genişliğinde, 127 sütunla desteklenen 70 feet (21 metre) yüksekliğinde bir yapıydı. Tapınakta mermerden yapılmış 77 kabartma figürler bulunmaktaydı. Tapınağın her tarafı cilalanarak parlatılmıştı. Sunak neredeyse tamamen Praxiteles² eseri idi. Tapınağı kalıntılarını, kale ve hamamı hâla görmek mümkündür. Tiyatro körfezle karşı karşıyadır. Gymnasium³ da iyi korunmuş durumdadır. Yirmi sefil durumda barakadan oluşan Ajasalu veya Asialouk denilen yer, dünyanın yedi harikasından biri kabul edilen ve doğunun ticari kalbi sayılan bu güzel antik kenti adeta işgal etmiş gibi görünmektedir. Efes'te bulunan kiliselerden biri, Aziz Paul'un üç yıl hücrede kalarak ıstırap çektiği, mucizeler gerçekleştirdiği ve yanındaki Yahudilerle bu ıstıraplara göğüs gerdiği Vahiy Kitabında bahsi geçen kilisedir. Evangelist John⁴ ve Timothy⁵ de Efes'te yaşamıştır. Efes Körfezinin adı artık Scala Nova Körfezi olarak bilinmektedir. Bu körfezin kuzey ucunda Erytrae yarımadası, güney ucunda ise Bianca veya Beyaz Burun olarak adlandırılan Argennum bulunmaktadır. Güney ucunda denize paralel giden Mycale Dağı sırtları ile bu sırtların karşısında yer alan Samoa (Sisam) adası vardır. Burada tarihe kaydı düşen bir olaydan bahsetmek istiyorum. Yunanistan'a yaptığı başarısız seferden dönen Pers İmparatoru Xerxes (Serhas-Kserkses) karaya çıktıktan sonra bu bölgede denizden yapılan büyük bir saldırı ile bozguna uğramıştır. “

¹ Diğer adıyla Artemis Tapınağı olarak da bilinen Diana Tapınağı dünyanın yedi harikası arasında yer almaktadır. Bugün bu tapınaktan iki sütunu dışında hiçbirşey kalmamıştır.

² MÖ 4ncü yüzyılın en önemli heykeltıraşlarından biri.

³ Gymnasium: döneminde okul, çeşitli eğitim ve spor alanlarını içinde barındıran yapı veya yapılar bütünü.

⁴ Müslümanlarca Aziz Yahya, Hristiyanlarca Aziz John veya Jean ve Musevilerce Aziz Yuhanna olarak bilinen Hz.İsa'nın baş havarisi. Selçuk'ta bulunan St.Jean Kilisesi halen Hristiyanlarca “Hac” kilisesi olarak kabul edilmektedir. Mezarının da bu kilisenin altında olduğu iddia edilmektedir.

⁵ Aziz Paul'un oğlu, Timoti.

Henry Dearborn'un Kuşadası ve yakın bölgesi ile ilgili anlattıkları bundan ibaret. Ancak Scala Nova maddesi içerisinde Seferihisar ve Çeşme bölgelerini de anlatmasına rağmen biz buraya almadık. Merak edenler söz konusu kitabı internet ortamından okuyabilirler.

Kaynak : Sedat Onar, KUYETA Yerel Tarih Dergisi 2011 Ekim sayısı